

УДК 811.112.2*342.9

ПАДАЛКА О.В.

(Київський національний лінгвістичний університет)

ІНТОНАЦІЙНІ МОДЕЛІ ЯК ЗАСІБ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ КОМУНІКАТИВНИХ ТИПІВ ВИСЛОВЛЕННЯ

Стаття висвітлює проблему створення єдиної класифікації інтонаційних моделей німецької мови, складу інтонаційного типу та місця інтонаційного центру залежно від комунікативної настанови мовця. Описуючи інтонаційні типи встановлено подібності та розбіжності існуючих класифікацій.

Ключові слова: інтонаційний тип, інтонаційний центр, тема, рема, перед такт, такт, затакт, висхідний тон, низхідний тон.

Падалка О.В. Интонационные модели как способ дифференциации коммуникативных типов высказывания. Статья освещает проблему создания единой классификации интонационных моделей немецкого языка, состава интонационного типа и места интонационного центра зависимо от коммуникативного задания говорящего. Описывая интонационные типы, установлено сходства и отличия существующих классификаций.

Ключевые слова: интонационный тип, интонационный центр, тема, рема, предтакт, такт, затакт, восходящий тон, нисходящий тон.

Padalka O.W. Intonation patterns as means of differentiation among types of communicative expression. The article deals with the problem of creating a unified classification of intonation patterns of German, location of intonational center and intention of the speaker's communicative tasks. Describing intonation types were found similarities and differences between existing classifications.

Key words: intonational type, tonal center, theme, rheme, rising tone, falling tone.

Погляди вчених щодо класифікації інтонаційних конструкцій німецької мови різняться. Створення єдиної класифікації інтонаційних типів значно ускладнюється внаслідок використання різнорідних ознак для встановлення інтонаційних моделей та відсутністю чітких критеріїв їх визначення, тому дослідження проблеми вбачається актуальним і є **метою** даної статті. Поставлена мета передбачає виконання наступних **завдань**: проаналізувати існуючі класифікації інтонаційних типів німецької мови; визначити роль пересуву інтонаційного центру відповідно до комунікативної настанови мовця та спробувати вивести загальну класифікацію інтонаційних конструкцій німецької мови. **Об'єктом** дослідження є існуючі класифікації інтонаційних типів німецької мови, які створені за рахунок використання різнорідних ознак. Інтонаційний тип та його характеристики зумовлюють **предмет** дослідження.

Інтонаційна модель, або інтонаційний тип, – це сукупність ознак, що слугують для диференціації комунікативних типів висловлення і визначення таких параметрів, як змістова важливість, мелодійне та актуальне членування фрази [Торсуева 1979, с. 47]. До універсальних ознак побудови інтонаційної моделі відносяться завершеність/незавершеність висловлення, розмежування розповідних, питальних та спонукальних речень, акцентуація реми у висловленні, вираження емоцій, а також членування потоку мовлення [Брызгунова 1980, с. 98]. Однак універсальні ознаки не є достатніми для застосування певної інтонаційної моделі, оскільки вона базується на формальних ознаках мелодійного контуру, зокрема, місці комунікативного центру фрази [Светозарова 1995, с. 193].

Комунікативний центр формується наголошеним складом виокремленого за контекстом слова, який може знаходитися на початку, в середині або наприкінці інтонаційної моделі [Стеріополо 2004, с. 168]. Саме в інтонаційному центрі відбуваються зміни ЧОТ, що відображають змістові відмінності висловлення. Інтонаційний центр виконує функції фонетичної організації висловлення у залежності від важливості повідомлення, а також виокремлення просодично маркованого слова.

Інтонаційний центр різних комунікативних типів речень займає функціонально нейтральне місце (інтонаційно немарковане), а його пересув призводить до типового маркування слова та варіювання змістових відносин у межах інтонаційної моделі. Пересув інтонаційного центру (на початок, в середину або на кінець фрази) використовується з метою додаткового змістового виокремлення слова у реченні, вираження протиставлення; окреслення компонентів семантичної структури речення; деталізації змістових відносин у некінцевих синтагмах розповідного речення; розрізнення комунікативних типів речень; конкретизації лексико-граматичного значення слова та визначення комунікативної настанови (інтенції) мовця [Калита 2002, с. 301].

За комунікативною настановою, вчені виділяють два компоненти висловлення: неважливий компонент отримує інтонаційне оформлення "теми" (відомої інформації, основи, висхідного пункту, даного, топіка), у той час, як компонент, що містить головне комунікативне значення, оформлюється за допомогою таких параметрів як "рема" (нова інформація, ядро, нове, фокус). У стилістично нейтральному мовленні тема передує реми. Провідною виявляється логічна організація висловлення: спочатку називається предмет повідомлення, а потім те, що повідомляється про цей предмет. Поширеним є протилежний варіант – формулювання речення від реми до теми, коли мовець починає висловлення з максимально значущого у комунікативному плані компонента. Засобами вираження реми слугує її постпозиція при нейтральному порядку слів або препозиція в емфазі.

Інтонаційно рема проявляється як синтагма, що містить фразовий (логічний) наголос, при цьому темп мовлення уповільнюється, а інтенсивність збільшується. Основним мелодійним контуром, який маркує рему, є мелодика завершеності, виражена зниженням частоти основного тону в розповідних реченнях, спеціальних питаннях. Прагнучи до особливого виокремлення повідомленого, більшої виразності, мовець може розпочати висловлення одразу з реми, внаслідок чого тема потрапляє у постпозицію [Степихов 2005, с.74].

В основі протиставлення одиниць актуального членування лежить фонологічна опозиція висхідний/спадний тон. Висхідний тон, який співвідноситься з темою, формує маркуючу частину, вказує на незавершеність і включення до змісту того, про що йдеться далі. Спадний тон, який співвідноситься з ремою, формує частину, що виокремлюється, та вказує на завершеність або обірваність повідомлення [Гусєва 2001, с. 220].

Окрім комунікативного центру мелодійний рисунок кожної змістової групи містить передтакт, такт і затакт. Передтакт вирізняється в німецькій мові залежно від місця речення в тексті та його емоційності рівним або висхідним тоном. Динаміка дії висловлення й виокремлення його комунікативного центру формує такт мелодійного рисунку, який характеризується відповідно до комунікативної настанови проголошеного висхідним/низхідним тоном. Рух тону затакту відзначається відсутністю зміни висоти тону, або зниженням тону на кінці і має декілька різновидів: перші типові для речень, що виступають у контекстному оточенні, інші – для речень в ізольованій позиції [Steriopolu 2009, р.77].

Отже, залежно від варіацій інтонаційного центру, комунікативного завдання речення, ступеня поширеності речення та формально граматичного порядку слів, вирізняють модифікації інтонаційних конструкцій.

Багатоманітність інтонаційних структур у мові породжує безліч варіантів інтонаційних типів, які не можуть бути описані. Проте вчені обирають найбільш типові варіанти. Кількість інтонаційних типів, на думку О.фон Ессена, Е.Штока, О.фон Проя, У.Штьотцер, К.Колера визначається наявністю різних факторів: синтаксичних характеристик; нейтрального або емфатичного порядку слів; комунікативного навантаження речення.

Робота "Deutsche Satzintonation" О.фон Ессена мала перш за все практичний напрям, виявилась першим системним описом німецької інтонації та слугувала подалі базисом для низки робіт з німецької інтонації [O.von Essen 1999, р. 36]. Повністю розділяє думку вченого в своєму дослідженні Еберхарт Шток [Stock 1973, р. 71].

Автори запропонували три інтонаційні типи, характерні для німецької мови: термінальний, інтерогативний та прогредієнтний. Об'єднуючи розповідні речення, звернення, вигуки та наказові речення у розповідну групу, обидва науковці зазначають, що їх характерною ознакою є зниження тону до нижчого рівня в каденції. Такий тон вони називають термінальним (рис.1).

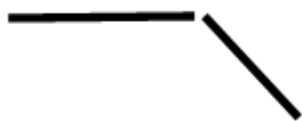
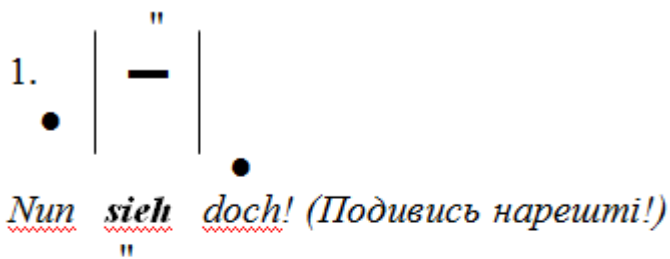
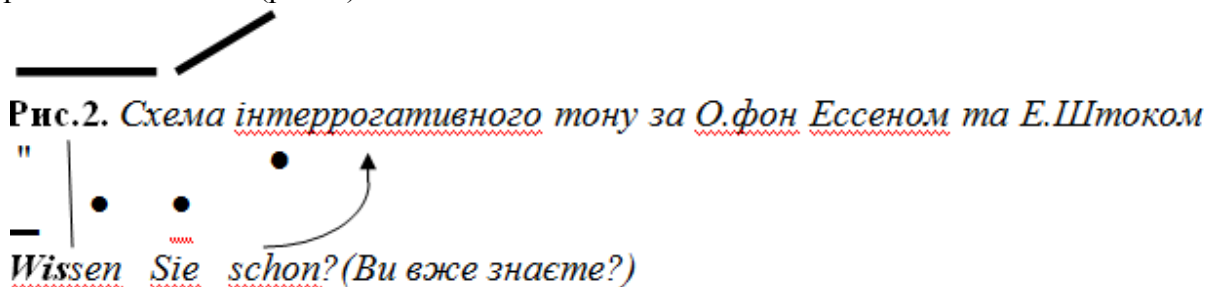

Рис.1. *Схема термінального тону за О.фон Ессеном та Е.Штоком*

Висхідний тон виражає незакінченість висловлення та відсутність категоричності. Тональне завершення висхідного тону може концентруватися в заключному акцентному складі тільки за умови його кінцевого положення. Висхідним тоном характеризуються загальні питання, які вимагають від адресата відповіді «так» чи «ні». Науковці називають його інтеррогативним тоном (рис. 2):

Незавершені висловлення характеризують відсутність кінцевої частини з термінальним тоном. Такий тон називається коливаючим або прогредієнтним. Коливаюча інтонація починається з наголошеного складу і супроводжується зменшенням гучності та уповільненням темпу після наголошеного складу - реми. Її використовують для незавершених та нерішучих висловлень. Перебіг мелодики залишається на тій самій висоті та свідчить про незавершеність думки, а мовець сигналізує, що висловлення продовжиться після паузи [O.von Essen 1999, Stock 1999].

Вчені розглянули також периферійні значення мелодійних контурів. Наприклад, висхідний тон, що використовується замість низхідного надає розповідному реченню відтінок застереження, у той час як спонукання з висхідною мелодикою набуває рис доброзичливості та попередження.

На прикладі класифікації інтонаційних типів Халлідея для англійської мови власну систему опису інтонації від форми до змісту пропонує К. Колер [Колер 1999, с.132]. Автор описує ситуативно обумовлені інтонаційні варіанти односкладових висловлень, що пізніше допомагає йому визначити мелодійні форми багатоскладових висловлювань. Останні мають передядерні та заядерні відрізки, які набувають залежно від висотного рівня різних відтінків. Зміна мелодійного контуру відносно диференціації значення висловлення дозволяє повністю змінити зміст повідомленого. Вище викладене можна звести до наступних схем та прикладів (рис. 3, рис.4):

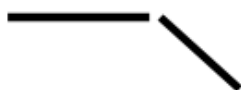

Рис. 3. Термінальний нейтрально маркований рух тону

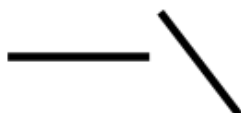

Рис. 4. Термінальний емоційно маркований рух тону

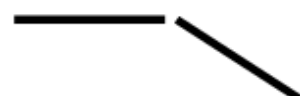
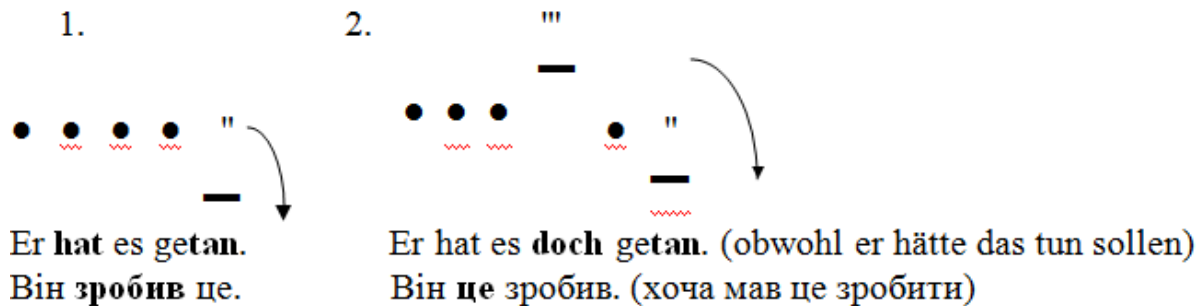
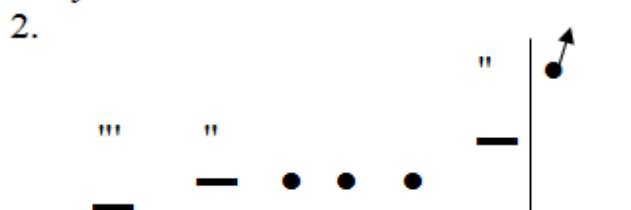
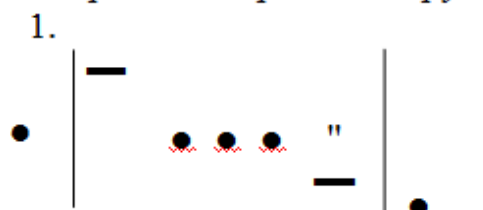

Рис.3. термінальний нейтрально маркований рух тону

Рис.5. інтерогативний тон

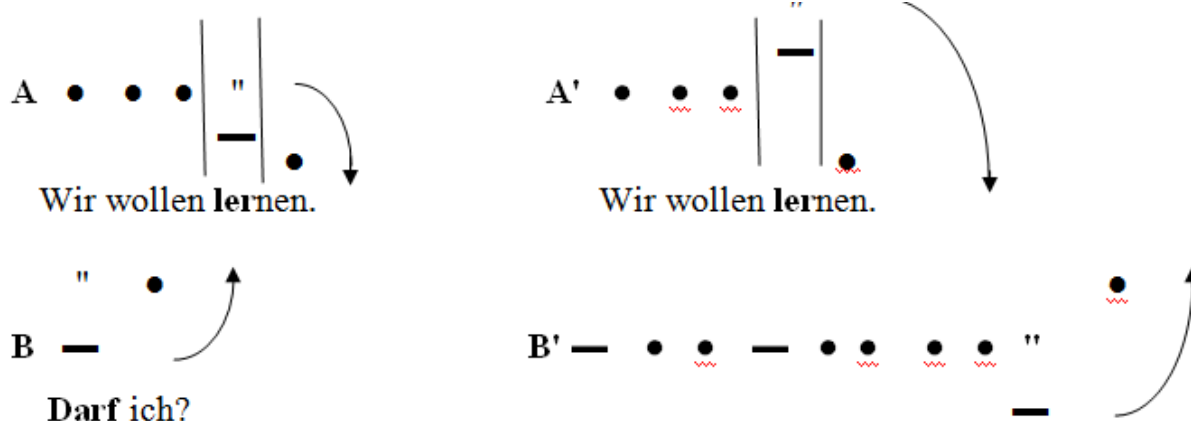
Перше питання несе значення довідки. У другому випадку відповідь зрозуміла, проте людині не вірять і перепитують.

Стрибкоподібний спадний рух тону на передядерному відрізку типовий для німецької мови, а стрибкоподібний висхідний рух тону виражає роздратування або незадоволення. У дослідженні К. Колера інтонаційні типи набувають яскравих емоційних значень (попередження, наказ, погроза, доброзичливість, зацікавленість), доповнені протилежним, найменш яскравим у відношенні емоційного вираження та мелодійного оформлення, відтінку незацікавленості, байдужості тощо.

Виведені на базі вище наведених прикладів схеми інтонаційних моделей дозволяють дійти висновку, що для німецької мови характерні два типи інтонаційних моделей з низхідним та висхідним рухом тону, позиційні варіанти яких залежать від нейтрального та емоційного забарвлення висловлювання, що підтверджується у дослідженні Отто фон Проя [Preu von O. 1985, с. 67]. Вчений стверджує, що в німецькій мові можна виділити чотири інтонаційні моделі, які нижче представлено на рис.6:

Модель	Транскрипція	Модель	Транскрипція
A		A'	
B		B'	

Рис 6. Інтонаційні моделі німецької мови за Отто фон Прой

Kennst du die Namen von Kosmonauten?

Автор відзначає, що низхідна каденція виконує функцію маркування кінця речення. Модель А відповідає спокійному, офіційному, суттєвому, а модель А' емоційно забарвленому, переконливому мовленню. Модель В або напівкаденція виконує функцію незавершеності та статус питання без питального слова. Складні речення вміщують комбінації всіх чотирьох інтонаційних моделей. Якщо в реченні більше ніж дві синтагми, передкінцева синтагма інтонується за допомогою моделей В та В'.

Отже, згідно вище викладеного матеріалу можна дійти **висновку**, що розповідні, категоричні ствердження, накази, вигуки лунають із низхідним тоном, у той час, як некатегоричні речення, які виражають сумнів, жаль, прохання, перепитування, вигуки питального характеру оформлюються висхідним тоном. Вибір певної інтонаційної моделі обумовлюється метою комунікації та залежить від екстралінгвістичної ситуації, в якій знаходиться мовець. **Перспективним** вбачається подальше дослідження варіацій інтонаційного центру залежно від комунікативної мети мовця.

Література

Брызгунова Е.А. Интонация / Е. А. Брызгунова // Русская грамматика. Т.1. М.: Наука, 1980. – С. 96-122. Гусева С.И. Коммуникативная перспектива высказывания и реализация сегментных единиц (экспериментально-фонетическое исследование на материале немецкого языка): дисс. ... д-ра филол. наук: 10.02.19 / С. И. Гусева. – СПб., 2001. – 430 с. Калита А.А. Система фонетических засобів актуалізації смислу висловлювання (експериментально-фонетичне дослідження англійського емоційного мовлення): дис. ... д-ра филол. наук: 10.02.04 / А. А. Калига. – К., 2002. – 556 с. Светозарова Н.Д. Ответы на анкету "Об основах теории интонации" / Н. Д. Светозарова // Проблемы фонетики. Ч. II. М., ИРЯ, 1995. – С. 193-196. Степихов А.А. Соотношение синтаксического и интонационного членения в спонтанном монологе: дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.01 / А.А.Степихов. – Санкт-Петербург, 2005. – 200 с. Стеріополо О.І. Теоретичні засади фонетики німецької мови / О.І.Стеріополо. – Вінниця: Нова Книга, 2004. – 320 с. Сотников А.В. Просодичні засоби актуалізації комунікативно – прагматичних інтенцій у британській політичній промові (експериментально – фонетичне дослідження): дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. / А.В. Сотников. – К, 2012. – 179 с. Торсуева И.Г. Интонация и смысл высказывания / И.Г.Торсуева. – М.: Наука, 1979. – 169 с. Essen Otto von. Grundzüge der hochdeutschen Satzintonation / Essen Otto von. – Ratingen/ Düsseldorf :A.Henn Verlag, 1999. – 132 S. Kohler K. Einführung in die Phonetik des Deutschen / K. Kohler. – Berlin: Erich Schmidt, 1995. – 203 S. Preu O. von, Stötzer U. Sprecherziehung für Studenten pädagogischer Berufe. – Berlin: 4. Auflage, Volk und Wissen Volkseigener Verlag. – 1985. – 230 S. Steriopolo O. Intonation als Komplexphänomen / O. Steriopolo // Germanistik in der Ukraine 4. – Kiew, 2009. – S. 75-86. Stock E. Deutsche Satzintonation. – Leipzig: Enzyklopädie, 1973. – 168 S.